

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ТРАНЗИТИВНИХ КРАЇН ТА КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ, У ГЛОБАЛЬНІЙ ТОРГОВЕЛЬНІЙ СИСТЕМІ

Проаналізовано природу незбалансованості сучасної глобальної торговельної системи. Було визначено, що нерівномірність у розподілі доходів від участі у міжнародних торговельних відносинах набула нових інституційних рис. На цій основі було доведено, що удосконалення участі транзитивних країн та країн, що розвиваються, у глобальній торговельній системі пов'язано із оптимізацією їхньої участі у глобальних виробничо-збутових мережах.

Ключові слова: конкурентні переваги, глобальна торговельна система, глобальні виробничо-збутові мережі, транзитивні країни, країни, що розвиваються.

Постановка проблеми. Сучасна глобальна торговельна система розвивається під впливом цілої низки внутрішніх суперечностей, основною та незмінною з яких є нерівномірність розподілу доходів від участі у системі міжнародних торговельних потоків. Джерело даної нерівності закладене ще у міжнародному поділі праці, згідно якого сучасні позиції країн у міжнародній торгівлі зумовлюються наявністю в них конкурентних переваг певного рівня. При цьому, якщо конкурентні переваги переважної більшості країн, що розвиваються, і транзитивних країн визначаються наявністю природних ресурсів та особливостями історичного розвитку, то сучасні провідні позиції розвинутих країн на міжнародних ринках зумовлені більшою мірою їхньою економічною політикою. Це зумовлює актуальність подальших досліджень глобальної торговельної системи та специфіки залучення до неї конкретних груп країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи теоретико-методологічні проблеми участі транзитивних країн та країн, що розвиваються, у міжнародній торговельній системі, вагомий внесок у сучасну економічну науку внесли такі вітчизняні та іноземні вчені: К. Аледжандро, С.Амін, О.Г.Білорус, І.В. Бураковський, Дж. Бхагваті, Х. Джонсон, А.Еманюель, Я.А. Жаліло, Е.Клеєр, Е.Г. Кочетов, П.Ліндерт, Д.Г.Лукьяненко, Г.Мюрдаль, Р.Нурське, Ю.М. Пахомов, М.Пebro, Р.Пребіш, У.Ростоу, Е де Сото, А.С. Філіпенко, Г.Франко.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення та дослідження особливостей участі транзитивних країн та країн, що розвиваються, у глобальній торговельній системі в умовах транснаціоналізації національних виробничо-збутових процесів, а також виявлення шляхів оптимізації участі даних країн у міжнародній системі торговельних відносин.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відмінності у підходах різних груп країн до

формування конкурентних переваг у міжнародному поділі праці знаходять свій вияв у товарній структурі експорту окремих регіонів світу (табл. 1.).

Так, до регіонів, експортна спеціалізація яких пов'язана із створенням продукції з вищим вмістом доданої вартості - промислової продукції - належать Азія (частка промислової продукції у загальному обсязі товарного експорту регіону становить 77 %), Європа (75 %) та Північна Америка (66 %). На іншому боці міжнародного поділу праці знаходяться Африка, Середній Схід, СНД та країни Центральної і Південної Америки, в товарній структурі експорту яких промислова продукція складає 19, 21, 23 та 26 % відповідно [7].

Слід відзначити, що хоча Азія, Європа та Північна Америка залишаються світовими індустріальними центрами, проте в останні десятиріччя вони починають поступатися своєю часткою на ринку промислової продукції країнам, що розвиваються. Так, якщо у 1995 році частка розвинутих країн у загальному обсязі світового експорту промислових товарів складала 73,6 %, то у 2011 р. - 58,1 %. В той час як частка країн, що розвиваються, збільшилась з 25,4 до 40,4 % відповідно. При цьому країни з транзитивною економікою незначно посилили свою присутність на світовому ринку промислової продукції: з 1 до 1,5 % (табл. 2.).

Зменшення частки розвинутих країн у світовому експорті промислової продукції пов'язане із переходом більшості з цих країн до постіндустріальної стадії розвитку суспільства, за якої провідним сектором в економіці стає третинний сектор економіки - послуги.

Про високу залежність розвитку країн, що розвиваються, і транзитивних країн від міжнародної кон'юнктури свідчать результати кореляційно-регресійного аналізу залежності динаміки загального обсягу товарного експорту країн від кон'юнктури світових цін на

Таблиця 1

Динаміка товарної структури експорту регіонів світу,
% від загального обсягу, [7]

Регіон світу	Сільськогосподарська продукція		Паливо і мінеральні продукти		Промислова продукція	
	2005 р.	2011 р.	2005 р.	2011 р.	2005 р.	2011 р.
Північна Америка	9	11	12	18	75	66
Центральна і Південна Америка	25	27	37	43	35	26
Європа	9	10	9	12	79	75
СНД	8	7	64	66	27	23
Африка	9	10	66	64	21	19
Середній Схід	3	3	72	68	20	21
Азія	6	7	9	13	83	77
Світ	8	9	18	22	71	65

Таблиця 2

Динаміка частки груп країн у світовому експорті окремих видів продукції, % від загального обсягу*

	Розвинуті країни				Країни, що розвиваються				Транзитивні країни			
	1995 р.	2003 р.	2011 р.	Δ**	1995 р.	2003 р.	2011 р.	Δ	1995 р.	2003 р.	2011 р.	Δ
Продовольство	67,3	65,9	58,3	-9	31,2	32,3	38,8	7,6	1,4	2	2,9	1,5
Сільськогосподарська сировина	66,7	65,4	54,9	-11,8	28,6	28,9	39,3	10,7	4,7	5,6	5,8	1,1
Руди і метали	61,7	58,6	52,3	-9,4	31,5	34,2	41,9	10,4	6,7	7,2	5,8	-0,9
Паливо	32,1	30,5	27,9	-4,2	57,6	57,3	59,1	1,5	10,3	12,1	13	2,7
Промислові товари	73,6	68,5	58,1	-15,5	25,4	30,3	40,4	15	1	1,1	1,5	0,5
Хімічна продукція	81,3	80,8	70,6	-10,7	17	18	27,2	10,2	1,8	1,3	2,3	0,5
Загальний обсяг експорту світу	69,7	64,6	52,6	-17,1	28	32,7	43,1	15,1	2,3	2,7	4,3	2

*Розраховано авторами на основі даних [8]

** Абсолютний приріст у порівнянні із 1995р.

продовольство, сільськогосподарську сировину, мінеральні продукти, руди і метали протягом 1990 - 2011 рр. Згідно результатів даного аналізу, у 93 % випадків зміна цін на мінеральні продукти, руди і метали призводить до зміни загальних обсягів товарного експорту транзитивних країн. В країнах, що розвиваються даний показник складає майже 91 %. Аналогічна градація спостерігається і в залежності досліджуваних груп країн від динаміки цін на продовольство та сільськогосподарську сировину (рис. 1., табл. 3.).

Можна констатувати, що сучасні позиції транзитивних країн та країн, що розвиваються, більшою мірою є пасивними, оскільки вони

зумовлюються первинними порівняльними перевагами - забезпеченість природними ресурсами та сприятливою ситуацією на зовнішніх ринках, що особливо посилюється після зростання цін на сировинні товари в умовах світової економічної кризи.

Проте зростання доходів транзитивних країн та країн, що розвиваються, від експорту сировинних товарів не завжди сприяє індустріалізації та диверсифікації економік цих країн внаслідок неоднозначності у характері розподілу експортних доходів. Так, у багатьох цих країнах значна частка експортних надходжень, які отримуються завдяки підвищенню цін на сировину

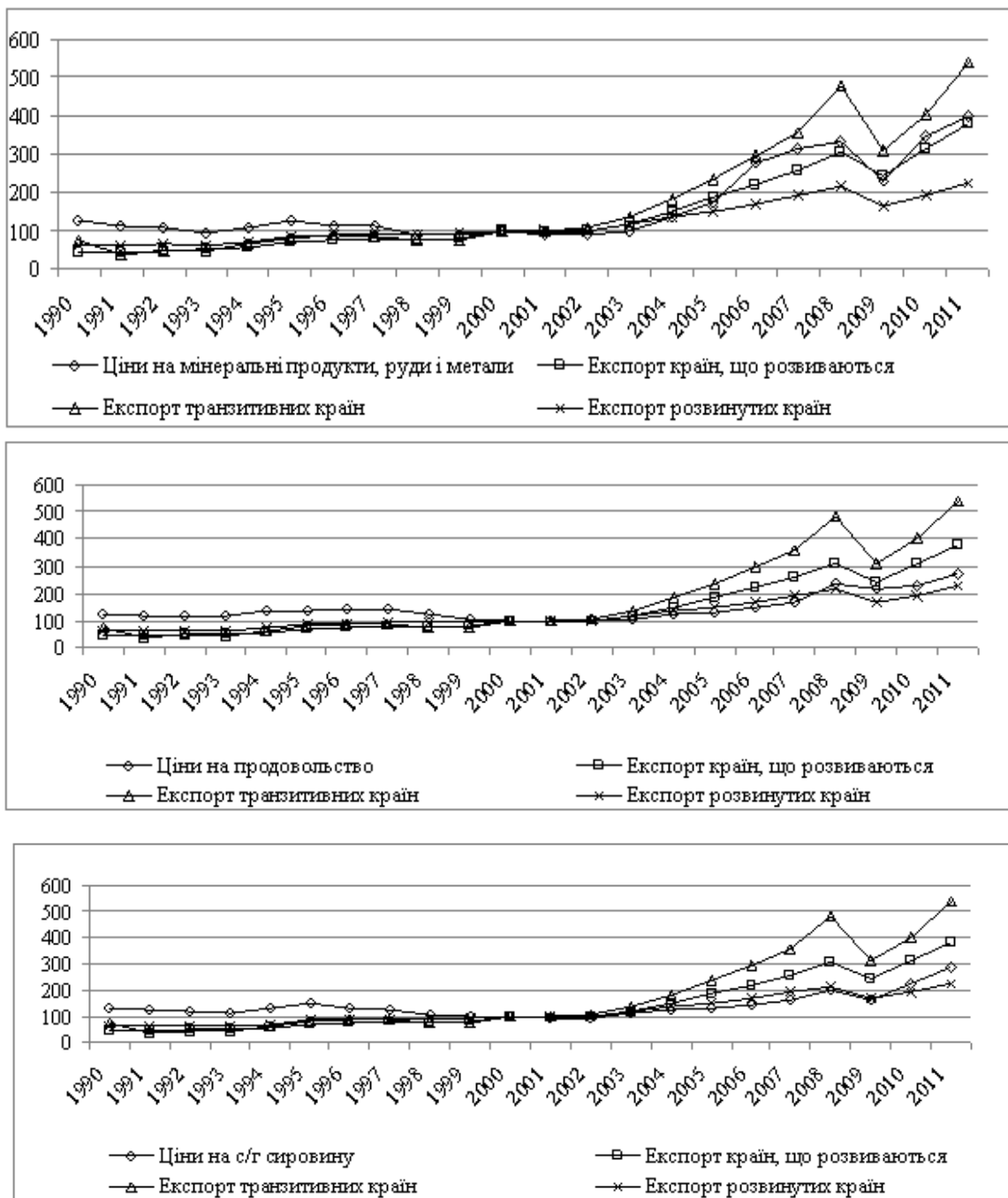

Рис. 1. Порівняльна динаміка індексів цін на окремі групи товарів та індексів обсягів товарного експорту країн світу, (2000 р. = 100 %)

Таблиця 3

Залежність динаміки експорту від динаміки цін на сировину і напівфабрикати, (R2)

Група країн	Мінеральні продукти, руди і метали	Продовольство	С/г сировина
Країни, що розвиваються	0,905	0,762	0,719
Транзитивні країни	0,933	0,794	0,750
Розвинуті країни	0,852	0,667	0,610

та продукцію добувної промисловості, втрачається у вигляді переказів доходів іноземними компаніями (ТНК), які контролюють розробку таких ресурсів. Іншими словами, якщо ці засоби не реінвестуються іноземними компаніями, то вони втрачаються для цілей накопичення капіталу в країні походження. З іншого боку, нерідко реінвестування може не відповідати інтересам країни-експортера, оскільки, як правило, реінвестування засобів у ті ж види діяльності не сприяє диверсифікації і модернізації промислового виробництва, консервуючи залежність від сировинного сектору [2, с.18].

Крім того, ціни на сировинні товари сильно корелюють із тенденціями на фондових і валютних ринках, які, як відомо, схильні до впливу спекулятивних операцій [3, с.28].

Отже, сучасні позиції транзитивних країн та країн, що розвиваються, є пасивними та хиткими внаслідок значної волатильності міжнародних ринків продукції з низьким вмістом доданої вартості. З огляду на це, постає питання трансформації зовнішньоекономічних стратегій зазначених країн у напрямі оптимізації їхнього залучення до глобальної торговельної системи. Вирішення даного питання, на нашу думку, вже знаходиться не стільки в площині традиційного міжкраїнового поділу праці, скільки в площині спеціалізації в рамках глобальних виробничо-збутових мереж (ГВЗМ). Це обумовлено тим, що вже у 2009 році 33,3 % міжнародної торгівлі здійснювалося зарубіжними філіями ТНК [5, с.6].

В цьому плані характерною є думка Гарі Герефі, який вважає, що сучасна сукупність взаємозв'язків фірм та виробництв, розміщених в різних країнах, по суті являє собою глобальну товарну систему. Її суть полягає в тому, що носіями міжнародних виробничих і торговельних процесів зростаючою мірою стають виробничі та комерційні фірми, які функціонують в складі економічних (виробничо-комерційних) ланцюгів, причому стратегічні рішення щодо принципів та напрямків їх функціонування приймаються на глобальному рівні [9, с. 92].

Участь окремої країни в ГВЗМ може реалізовуватися в п'яти основних формах, а саме:

- експорт первинних ресурсів;
- експорт окремих монтажних (або в більш загальному плані, технологічних) операцій;
- експорт деталей та комплектуючих на основі угод субпідряду, тощо;
- виробництво та експорт оригінального обладнання;
- виробництво та експорт виробів під власним товарним знаком.

Очевидно, що кожна наступна форма виробництва та експорту є більш складною

порівняно з попередньою. В цілому можна відзначити, що сьогодні розвинуті та нові індустриальні країни концентрують свої зусилля на першочерговому розвитку трьох останніх форм виробництва та експорту, тоді як країни, що розвиваються, в основному закріпилися на перших двох [1, с.112-113]. Характеризуючи такий товарний ланцюг, слід відзначити, що ціни на експортні товари перших трьох груп визначаються цінами на кінцеву продукцію, тобто економічний ефект такого експорту безпосередньо залежить від кон'юнктури ринку кінцевих товарів.

З одного боку, участь транзитивних країн та країн, що розвиваються, у ГВЗМ може створювати позитивні зовнішні ефекти для їх економіки, зокрема такі як, створення робочих місць, удосконалення технологій та навичок, модернізація виробничого потенціалу і диверсифікація експорту.

З іншого боку, участь у ГВЗМ може бути пов'язана із низькою викликів. Так, багато підприємств транзитивних країн та країн, що розвиваються, задіяні у трудомістких виробничих сегментах ГВЗМ і замикаються на сегментах з низькою доданою вартістю у тих галузях, де ланки коротші і менш технологічні [4, с.13]. Тобто зазначені країни залучені до транснаціональної відтворювальної мережі не через участь в НДДКР, а через складальні операції, які характеризуються невисокою доданою вартістю.

Таким чином ТНК не формують у країнах-реципієнтах капіталу цілісні відтворювальні контури, вкладаючи інвестиції або в складання, або у виробництво комплектуючих виробів. Це означає, що можливі серйозні зовнішні обмеження на розвиток країн, аж до втрати економічної самостійності. Оскільки філії ТНК, що розташовуються цих країнах, в основному користуються інноваційними технологіями, розробленими в рамках корпорацій поза цими країнами, то вони практично не залучають національну науку до своїх досліджень і розробок, у результаті чого зберігається загроза її деградації.

Згідно поглядів вітчизняного вченого І. Бураковського ця ситуація є наслідком того, що капітал транзитивних країн мало сумісний з капіталом країн з розвинутою ринковою системою, тому інвестиції спрямовуються в ті сектори, де подолання такої несумісності супроводжується найменшими видатками. Провідні ТНК світу у проведенні НДДКР віддають перевагу розвинутим країнам, де наявні розвинута науково-технічна інфраструктура, високий інноваційний потенціал, або сконцентровані великі запаси природних ресурсів (Росія, Бразилія). На користь цього тезису свідчать дані, отримані в ході проведеного

експертами ЮНТКАД опитування з приводу найбільш привабливих для здійснення НДДКР країн (рис. 2).

Отже первинне запозичення нової технології обмежене можливістю адаптації наявних

промислових ресурсів транзитивних країн та країн, що розвиваються, до вимог технології Заходу, коли іноземні інвестори вкладають кошти в ті галузі, в яких за інших рівних умов рівень названої несумісності мінімальний.

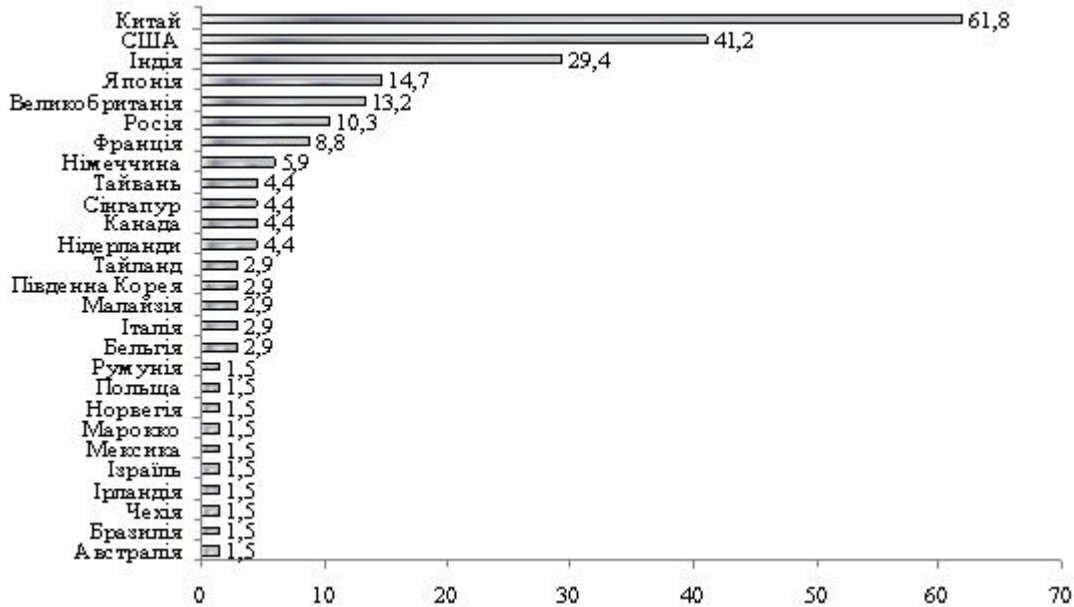

Рис. 2. Країни, які за результатами проведеного ЮНТКАД опитування, були найбільш привабливими для потенційних НДДКР, 2005 - 2009 рр., [6, с. 36]

Таким чином, ключовою проблемою для відзначених груп країн є не сама участь у ГВЗМ, а максимізація вигод від такої участі. Незважаючи на те, що ГВЗМ здатні виступати потужною силою, яка створює умови для передачі технологій і промислової модернізації, головні компанії не завжди готові ділитися технологіями з дочірніми компаніями, особливо у випадку, коли немає належного захисту прав власності. По суті бізнес-модель головних компаній у ГВЗМ базується на утриманні контролю над основними сферами спеціалізації з більш високою доданою вартістю, такими як НДДКР, дизайн і розподільча сфера. Для того, щоб підприємства транзитивних країн та країн, що розвиваються, могли переміщуватися вгору по ГВЗМ, необхідною є низка заходів, зокрема:

- державна політика сприяння залученню інвестицій головних підприємств;
- зниження тарифів і нетарифних заходів для проміжної продукції, що імпортується;
- стимулювання ефективності збуту за рахунок покращання ділового клімату, транспорту, логістики, освіти і підготовки;
- гарантії довгострокових зобов'язань у політиці (особливо в торговельній політиці, політиці у сфері інтелектуальної власності та податковій політиці) з метою зменшення до мінімуму ризиків для іноземних підприємств та ділових відносин;
- інвестування у розвиток людських навичок

і потенціалу, а також у послуги, засновані на знаннях [4, с.13-14].

Висновки. Отже, в складному павутинні глобального управління торговельна система являє собою приклад історичної та структурної нерівностей, які протидіють розвитку глобальної економічної системи. Якщо раніше нерівність у розподілі доходів від участі у міжнародних торговельних відносинах зумовлювалась специфікою поділу праці між країнами, то сьогодні в умовах транснаціоналізації виробничих процесів дана нерівність набула нового інституційного вираження. Транзитивні країни та країни, що розвиваються, продовжують залишатися експортерами товарів з низьким вмістом доданої вартості, проте тепер не тільки як окремі національні господарства, але і як чітко спеціалізовані ланки глобальних виробничо-збутових мереж. З огляду на це, подолання незбалансованості розвитку сучасної глобальної торговельної системи вимагає нових підходів, зокрема, низки заходів з боку транзитивних країн та країн, що розвиваються, направлених на оптимізацію їхньої участі у транснаціоналізованих виробничо-збутових мережах.

Список літератури

1. Бураковський І. Міжнародна торгівля та економічний розвиток країн із перехідною

економікою: Теоретико-методологічний аналіз механізму взаємозв'язку / І. Бураковський. - К., 1998. - 204 с.

2. Доклад о торговле и развитии [Електронний ресурс] // Матеріальна конференція Організації Об'єднаних Націй по торгівлі та розвитку, 2008. - 32 с. - Режим доступу до журн. : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/tdr2008.pdf>.

3. Доклад о торговле и развитии [Електронний ресурс] // Матеріальна конференція Організації Об'єднаних Націй по торгівлі та розвитку, 2011. - 37 с. - Режим доступу до журн. : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/tdr2011.pdf>.

4. Эволюция международной торговой системы и тенденции в ней с точки зрения развития [Електронний ресурс] // Матеріальна конференція Організації Об'єднаних Націй по торгівлі та розвитку, 2012. - 25 с. - Режим доступу до рес. : http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/tdb59d5_ru.pdf.

5. Инвестиции в низкоуглеродную экономику : доклад о мировых инвестициях [Електронний

ресурс] // Матеріальна конференція Організації Об'єднаних Націй по торгівлі та розвитку, 2010. - 70 с. - Режим доступу до журн. :

<http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/investments2010.pdf>.

6. Транснациональные корпорации и интернационализация НИОКР : доклад о мировых инвестициях [Електронний ресурс] // Матеріальна конференція Організації Об'єднаних Націй по торгівлі та розвитку, 2005. - 71 с. - Режим доступу до журн. :

<http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/investments2005.pdf>.

7. Network of world merchandise trade [Електронний ресурс] // WTO Secretariat, October 2012. - Режим доступу до рес. :

http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/world_region_export_11_e.pdf

8. UNCTADSTAT [Електронний ресурс] // Режим доступу до рес. : http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/ReportFolders.aspx?RF_ActivePath=p,15912&RF_Expanded=p,15912

9. World Economic Outlook (WEO) [Електронний ресурс] // Financial Stress, Downturns, and Recoveries. - October 2008. - Режим доступу до рес. :

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02/>

Аннотация

Александра Пасичная, Владислав Кушнерик

ОСОБЕННОСТИ УЧАСТИЯ ТРАНЗИТИВНЫХ И РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН В ГЛОБАЛЬНОЙ ТОРГОВОЙ СИСТЕМЕ

Проанализирована природа несбалансированности современной глобальной торговой системы. Было определено, что неравномерность в распределении доходов от участия в международных торговых отношениях приобрела новые институциональные черты. На этом основании было доказано, что усовершенствование участия транзитивных и развивающихся стран в глобальной торговой системе связано с оптимизацией их участия в глобальных производственно-сбытовых сетях.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, глобальная торговая система, глобальные производственно-сбытовые сети, транзитивные страны, развивающиеся страны

Summary

Pasichna Oleksandra, Kushneryk Vladyslav

FEATURES OF TRANSITION AND DEVELOPING COUNTRIES PARTICIPATION IN THE GLOBAL TRADE SYSTEM

The nature of global trade system imbalance is analyzed. It was determined that the inequality in the distribution of gains from the participation in the international trade relations has gained new institutional features. On this basis it was proved that the improvement of transitive and developing countries participation in the global trade system is concerned with the optimization of their integration into the global supply chains.

Keywords: competitive advantage, global trading system, global production and sales network, transitive countries, developing countries.